

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ



Илимий-методикалық журнал

2023

6/3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоғарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис



Raxmonov A.R. Ta'lim innovatsiyalari va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyati	193
Karomov B.K. O'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning psixologik mohiyati	199
Лухманов Д.Б. Миллий анъаналардан фойдаланиш технологиялари асосида касбий-педагогик фаолиятини таъкил этиш муаммосининг назарий ва амалий ҳолати	207
Xalmuxamedova M.A. Talabalarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda mehnatning roli	213
Ismoilova N.S. Talabalarda kreativ faoliyatni rivojlantirishning mavjud holati	219
Жўраев Ш.М. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларида рефлексив позицияни ривожлантиришнинг тузилиши ва ўрни ҳамда аҳамияти	225
Жўраев Ш.М. Бўлажак ўқитувчиларда рефлексив позицияни ривожлантириш мезонлари ва кўрсаткичлари ҳамда даражалари	233
Bekqulov Q.Sh., Barakayeva Ch .S. Darsdan tashqari vaqtlarda talabalarining mustaqil ijodiy ish faoliyatini tashkil etish bosqichlari	241
Raxmanova M. Q. Individual o'qitish texnologiyasi asosida o'quvchilarning faolligni rivojlantirish	246
Quyliyeva O.R. Ilk katta sinf o'quvchilariga texnologiya darslarini o'qitishda kasbga yo' naltirish tamoyillarini shakllantirish masalalari	253
Ismailova D. R. Talabalarining axloqiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmlari	259
Abdirimova I.K. Klaster modeli asosida o'quvchilar loyihalash faoliyatini shakllantirish	264
Ortiqov O.A. Marketing tadqiqotlaridagi zamonaviy yondashuvlar tahlili	269
Qurbonova M. F. Ixtisoslashtirilgan maktablarning tashkil etish zarurati	273
Исманова М.А. Талабаларда ижодий-креативлик сифатларини ривожлантириш	277
Bekturdiyev Q.B. Ta'limda boshqaruv tizimi samaradorligini oshirishning o'ziga xos xususiyatlari	282
Наркабилова Г. К вопросу о потребности формирования цифровой грамотности студентов	286
Боймирзаева Д. Совершенствование механизмов организации и управления процессом формирования социальной креативности у будущих менеджеров образования	290
Юлдашева Г. Развитие профессиональной компетентности у будущих студентов педагогического ВУЗа	294
Умарова Г. Аспекты, заложенные в содержание профессиональных знаний будущих инженеров на основе интегративного подхода	300
Tashpulatov R.Kh., Saidnazarova S.F. Investigation of the quality of additionally acquired knowledge of the learning process	308
Sarsenbaev D. Pedagogical approaches in developing communicative competence	313

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Melikuzieva M. Talaba-yoshlarning ma'naviy axloqiy tarbiyasini rivojlantirishda Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u blig" asarining tarbiyaviy imkoniyatlari	324
Siddiqov I. Virtual muzeylar va ularning bo'lajak tarix o'qituvchilarida informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishdagi o'rni	330

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Jumanqo'ziyev O'. Informatika fani darsligi dasturlash tillari bo'limlari mazmuni	336
Shirinov F.Sh. Multimedia texnologiyalarini ta'lim sohasida qo'llanilishi	344
Jumanqo'ziyev O'. Umumta'lim mkatablari o'quvchilarining axborot madaniyatini shakllantirishda dasturlash tillarining o'rni	349
Sulaymanova D. Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari fanini o'rgatishda web-quest texnologiyasidan foydalanish	357
Yusupov M.R. Ba'zi matnli masalalarni yechish usullari	



МИЛЛИЙ АНЪАНАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА КАСБИЙ-ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МУАММОСИНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ ҲОЛАТИ

Лухманов Д.Б.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институтини ўқитувчиси

Таянч сўзлар: миллий анъаналар, технологиялари, касбий педагогик фаолият.

Ключевые слова: национальные традиции, технологии, профессиональная педагогическая деятельность.

Key words: national traditions, technologies, professional pedagogical activity.

Ҳозирги кунда жамиятимизда ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларнинг жадал амалга оширилиши, таълим тизимининг босқичма-босқич ислоҳ қилиб борилиши – мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида умум эътиборли ва маънавий қизиқишга молик жараёнга айланди. Таълим тизимининг умумий мақсади тенг ҳуқуқли ва демократик давлат талабига жавоб берадиган баркамол жамият аъзоларини тарбиялаб беришдан иборатдир. Касбий фаолиятга педагогик мослашиш ёрдамида инсон ҳаётига, шахс тарбиясига, ижтимоий муносабатлар ривожланишига маълум таъсир кўрсатиш мумкин. Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятга мослашишининг ижтимоий уйғунлашуви эса таълимни тараккий эттиришнинг муҳим омили ҳисобланади.

Касбий-педагогик фаолиятга мослашиш бўлажак педагогларни тайёрлашдаги мураккаб муаммолар қаторида ўзига хос ўрин тутди. Айниқса, таълимни модернизациялаш билан боғлиқ ислохотларнинг жорий босқичида касбий-педагогик фаолиятга мослашиш муаммоси янада яққол намоён бўлмоқда. Бўлажак технология фани ўқитувчиларини тайёрлашнинг мазмунини умуммиллий қадриятларга мос касбий, амалий, психологик, методик, тадқиқотчилик фаолият турлари билан бир қаторда касбий-педагогик фаолиятга мослашиш билан бойиб бормоқда.



Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги «Таълим тўғрисида»ги Қонунида таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги давлат сиёсатининг асосий принципларидан бири эканлиги таъкидланади. Бўлажак технология фани ўқитувчисининг миллий анъаналардан фойдаланиш технологиялари асосида касбий-педагогик фаолиятга мослашиш муаммоларини ўрганиш учун аввало, бу тушунчанинг моҳиятини, ижтимоий-маънавий асосларини аниқлаш ҳамда уни такомиллаштириш йўллари билиш зарур.

Касбий-педагогик фаолиятга мослашишнинг ижтимоий жиҳатдан тадқиқ қилинаётганига ҳали кўп вақт бўлгани йўқ, шунга қарамай йилдан-йилга тадқиқотчилар томонидан унга қаратилаётган эътибор кучайиб бормоқда. Бугунги кунда касбий-педагогик таълимни такомиллаштириш муаммолари жамият ҳаётида алоҳида аҳамият касб этади.

Бугунги илмий дунёқараш касбий-педагогик мослашишга «ижтимоий ҳаётнинг барча томонларини қамраб оладиган ижтимоий тизим элементи» сифатида ёндашади. Касбий мослашиш деганда, ижтимоий шахс, жамият эҳтиёжини қондириш мақсадида фаолият юритадиган инсоннинг моҳият кучи, ривожланиш йўллари ва натижаларининг тарихий аниқ тизими назарда тутилади.

«Педагогик мослашиш» тушунчасини ойдинлаштиришда инсон фаолиятининг натижаси сифатидаги талқинини тушунишгина эмас, балки унинг ташувчиси сифатида инсоннинг ўзига урғу берилади, муайян моддий-маънавий қадриятлар эса, объект, касбни ривожлантиришнинг воситаси ва усуллари сифатида қаралади. Шу жиҳатдан олганда мослашиш терминини «индивиднинг меъёрий ривожланиши» сифатида тушуниш мумкин. Касбий мослашиш икки асосий шаклда намоён бўлади: биринчидан, инсоният томонидан яратиладиган моддий ва маънавий бойликлар, иккинчидан, шахснинг ҳақиқий бойликлари.

Инсоннинг куч-қудрати меҳнат фаолияти, онг, ахлоқийлик, ижтимоий муносабатларнинг яхлит тизими билан белгиланади, жамиятнинг биринчи таҳлилий кесимига мувофиқ, бир томондан, ижтимоий турмуш, базаси билан ва, иккинчи томондан, ижтимоий онг билан белгиланар экан, анъанавий равишда жамиятнинг моддий ва маънавий тайёргарлиги илгари сурилади. Бу касбий-педагогик мослашиш, ўз навбатида, сифат жиҳатлари, фаолият билан боғлиқдир.

Фаолият – умуман олганда, бу жонли тизимларнинг ташқи муҳит билан ўзаро ҳамкорлиги асосидаги адаптив йўналтирилган фаоллигидир. Инсон фаолиятига келганда эса, уни одамларнинг ижтимоий йўналтирил-



ган фаолияти сифатида белгилаш мумкин. Мослашиш эса мана шу фаолият усулининг ўзгинасидир. Ҳақиқатдан ҳам, исталган касбий-педагогик мослашиш, у ижтимоий фаолият бўладими, индивидуал фаолият бўладими, қандай бўлмасин фаолиятни тақозо этади, бироқ ҳар қандай фаолиятни эмас, балки жамиятни ижтимоий, иқтисодий, маънавий соҳаларидаги ижобий ўзгартиришларни назарда тутадиган «фаолият усули»нигина касбийпедагогик мослашиш сифатида талкин қилиш мақсадга мувофиқдир. Касбий мослашишни ривожлантириш усули сифатидаги фаолият энг аввало маънавий, касбий-ижодий фаолиятни ўз ичига олади. Мана шу фаолият давомида маданий кадриятлар яратилади. Айнан касбий-педагогик мослашиш инсоннинг фаолияти шаклида ижтимоий ривожланиш ва инсон шахси шаклланишининг омилига айланади. Зеро шахс фақат маънавий фаолият жараёнида шаклланади.

Шахснинг чинакам педагогик касбий мослашиши ҳақида кўплаб таълимий сифатлар, шу жумладан, кадриятлар биргаликда, жамулжам намоён бўлган тақдирдагина сўз юритиш мумкин. Ўзлигини англаш фаолияти шахснинг юксак фаоллиги кўрсаткичларидан бири эканлигини қўшимча қилмоқчимиз. Бусиз шахснинг мустаҳкам кадр-қимматли йўналишларини ва янгича тафаккурни тарбиялаш мумкин эмас. Ўзлигини англаш фаолиятнинг умумий даражаси, кадриятларни тушунишдаги муайян бирлик тарбиячилар ва тарбияланувчилар сифатида намоён бўладиган кишиларнинг ўзаро бирбирларини тушунишлари учун ҳам шарт-шароит яратади, мезонларнинг умумийлигини белгилаб беради. Ана шу мезонлар ёрдамида шахс ўзини, ўз фазилатлари ва нуқсонларини баҳолайди, жамиятдаги муайян муносабатлар шаклланади, ўзаро ишонч ва ижодий фаолият учун қулай муҳит яратилади. Шундай қилиб, “ўзини англаш фаолияти” – бу инсон томонидан ўз турмуш тарзини, аниқ ҳаётий вазиятлардаги хатти-ҳаракатларини эркин танлашининг, у ёки бу ижтимоий масалаларни ҳал этиш чоғида ўз нуқтаи назарини аниқлашнинг маънавий шарт-шароитидир.

Бизнинг фикримизча, шахс фаолияти маънавий ишлаб чиқариш соҳаси билан белгиланган ҳолда ҳам онгнинг, ҳам ўз-ўзини англашнинг шаклланиши ва намоён бўлишини, шунингдек, тафаккур фаолиятини қамраб олади.

Шундай қилиб, касбий мослашиш сифатида фанни билиш фанни принципал фарқлашни ягона тузилма таркибида тушуниш имконияти яратилади. Уларнинг тадқиқот мавзусига янгича ёндашув шундан иборатки, предмет биз тушунган маънодаги объект бўлишдан тўхтайти, чунки жавоб беришга мажбур қилинмайди, балки жавобга рағбат уйғотади, тур-



ли фаолиятлар оралиғида ва улар билан ҳамкорликда, фаолият ичидаги вертикал ва горизонтал алоқалар ҳам шу жумлага кирази, ишончли ва бу билан конструктив суҳбатга, мулоқотга рағбат уйғотади.

Ўқитувчи билимининг касбий-педагогик фаолиятга мослашишни эгаллаб олиш воситаси сифатида талқин қилиниши тараққийпарвар педагогик тамойиллар учун анъанавий ҳисобланади. Шунинг учун 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясининг 1-ҳамда 4- бандида инсон қадрини юксалтириш ҳамда таълим сифатини ошириш бўйича бир қатор вазифалар белгиланган. Муайян халқ фаолиятининг ҳар қандай ҳолати унинг ривожланиши, янги босқичга ўтиши учун асос, базис бўлади. Шу сабабли муайян вақтда турган фаолият даражаси билан биз ижобий натижаларга эришмоқчи бўлсак, унга мос равишда ҳаракат қилишимиз зарур. Бошқача айтганда, биз фаолиятга мос ҳаракат қилишимиз лозим.

Касбий-педагогик фаолиятга юксак даражадаги мослашиш ўқитувчи таълим-тарбия ишига ўзини бутунлай бахшида этиши, тарбияланувчилар олами билан доимий равишда қизиқишидир.

Ўқитувчининг касбий-педагогик фаолиятга мослашишини шакллантириш билан боғлиқ муаммоларни меҳнатнинг касбий-педагогик фаолиятга мослашиши даражаси ошишига кўмаклашувчи шахс фазилатларига эътибор қаратилади.

Биз ўқитувчи шахсини таҳлил қилар эканмиз, инсонпарварлик тамойили бутун жамият умумий фаолиятининг ажралмас қисми сифатида таълим ва тарбия амалиётининг асосий йўналиши эканлиги ҳақидаги хулосага келамиз.

Ўқитувчининг маънавий бойлиги, унинг ахлоқий софлиги инсонпарварликнинг гарови бўлиб хизмат қилади. Чунки ўқитувчининг зиёлилиги – бу энг аввало унинг касбий-педагогик фаолиятга мослашишга бўлган муносабатидир. У, биринчи навбатда, таълим даражаси, иш тури, касб-хунар тайёргарлиги билан эмас, балки шахснинг нечоғли қадриятларга йўналганлиги билан белгиланади.

Кейинги вақтларда «Касбий-педагогик фаолиятга мослашиш» тушунчаси ўқитувчининг ижтимоий фазилатларини таърифлашда кенгрок қўлланилмоқда. Масалан, З.А.Решетова ота-оналарнинг касбий-педагогик фаолиятга мослашишини тадқиқ этар экан, уни оталар ва оналарнинг педагогик тайёргарлиги ва муайян хусусиятлари ва фазилатларининг жами сифатида ифодалайди.



Жамиятнинг техноллогия фани ўқитувчиларига нисбатан қўяётган янги ижтимоий буюртмаси ундан юксак касбий-педагогик фаолиятга мослашишни ва унинг негизида янги педагогик тафаккурни шакллантиришни талаб этади. Шу сабабли бугунги кунда ўқитувчи фаолиятидаги асосий йўналишлардан бири боланинг шахсига, унинг маънавий бойишига бўлган муносабатидан иборатдир. Шу муносабат билан Т.Ф.Белоусова қуйидагиларни таъкидлайди: «Ўқитувчининг касбий-педагогик фаолиятга мослашиши – объектив ва субъектив жиҳатларга эгадир».

Касбий-педагогик фаолиятга мослашишни илмий-ижодий фаолият сифатида белгиланишини кўрсатди. Бу фаолиятни педагогик йўналишдаги, таълим-тарбия муассасалари талабаларида муаммони мустақил ҳал этишда малака ва кўникмаларини ривожлантиради, меҳнатни илмий асосда ташкил этиш учун зарур бўлган шахс сифатларини ривожлантиради, талабаларнинг ижтимоий ҳаётга, шунингдек, мустақил педагогик фаолиятга тайёргарлигини орттиради, ўқитувчининг ижодий фикрлашисиз педагогик фаолият бўлиши мумкин эмас.

Ўқитувчи ижоди муаммоларини тадқиқ этувчи фаолиятга мослашишнинг қуйидаги тамойилларини кўрсатади: ижодий тафаккур ва ҳаракат бирлиги; ижодий фаолиятда индивидуаллик ва ижтимоийликнинг бирлиги; онглилик ва интуитивлик бирлиги.

Шундай қилиб, хорижий педагоглар касбий-педагогик фаолиятга мослашишни ижодий педагогик фикрлаш ва фаолият билан белгилайдилар. Бу фаолият натижасида шахс ижодкорлиги ривожланиши, муаммони ҳал этишнинг янги йўллари, усуллари аниқланиши, санъатнинг янги асарлари яратилиши мумкин.

Ўқитувчининг касбий-педагогик фаолиятга мослашиши ижтимоий ҳодиса сифатида индивид ҳаракат қиладиган ижтимоий муносабатларнинг бойлигига бевосита боғлиқ бўлади, чунки «индивиднинг чинакам маънавий камолоти тамомила унинг амалдаги муносабатлари бойлигига боғлиқ бўлади».

Педагогик фаолият, ижтимоий жараёнлар ва индивидларнинг фикрлаш тарзининг ўзаро алоқалари ҳақида гапирганда, умуман, фаолият каби касбий-педагогик фаолиятга мослашиш ўзида узлуксиз ўсиб боровчи, ўз ривожланиши жараёнида доимий равишда ўзгарувчи, воқеликни тобора чуқурроқ акс эттириш томонига ўзгарувчи, янги хусусиятларни касб этувчи ҳодисани ифодаланишини қайд этиш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, касбий-педагогик фаолиятга мослашиш ҳақида юқорида келтирилган фикрларни таҳлил қилиш унинг қуйидаги асосий



белгиларини ажратиб кўрсатиш имконини беради:

- биринчидан, касбий-педагогик фаолиятга мослашиш миллий анъаналар руҳида ўқитувчиларнинг ижодий фаолиятини ифодалайди ва педагогик фаолиятининг сифат кўрсаткичи ҳисобланади;
- иккинчидан, касбий-педагогик фаолиятга мослашиш ўқитувчи миллий тафаккурининг шаклланиш жараёнига таъсир кўрсатади;
- учинчидан, касбий-педагогик фаолиятга мослашиш ўзида нафақат яқунни, балки ўқув-тарбия жараёнида ҳам ўқитувчининг, ҳам ўқувчиларнинг қайта ўзгариши жараёнини ифодалайди.

Бўлғуси ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятига мослашиш белгиларининг аниқланиши мазкур жараёнга таъсир кўрсатувчи шарт - шароитларни белгилашни тақозо этади.

Шу сабабли, бўлғуси ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятининг психологик шарт-шароитларини ўрнини аниқлаш мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. –Тошкент: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. – 5 том. –261 б.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. –79 б.
3. Давлатов К. Д. ва бошқалар. Меҳнат ва касб таълими назарияси ҳамда методикаси. –Тошкент: «Ўқитувчи», 1992. – 320 б.
4. Abdusoliyev, A. I., Kushakova, M. N. (2021). Temir yo'l transportini rivojlantirishning moliyaviy siyosatining tahlili va tamoyillari. Экономика и социум, 9(88), 893-896.

РЕЗЮМЕ

Мақолада миллий анъаналардан фойдаланиш технологиялари асосида касбий-педагогик фаолиятини ташкил этиш муаммосининг назарий ва амалий ҳолати ҳақида гап борган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривалось теоретическое и практическое состояние проблемы организации профессионально-педагогической деятельности на основе технологий использования национальных традиций.

SUMMARY

The article deals with the theoretical and practical state of the problem of organizing professional and pedagogical activities on the basis of technologies using national traditions.